

SA's Leading Past Year

Exam Paper Portal

You have Downloaded, yet Another Great Resource to assist you with your Studies 😊

Thank You for Supporting SA Exam Papers

Your Leading Past Year Exam Paper Resource Portal

Visit us @ www.saexampapers.co.za

**SA EXAM
PAPERS**
SA EXAM
PAPERS

basic education

Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

NATIONAL SENIOR CERTIFICATE

GIREIDI YA 12

TSHIVENDA LUAMBO LWA U ENGEDZA LWA U THOMA (FAL)

BAMMBIRI LA U THOMA (PI)

LARA 2023

MARAGA: 80

TSHIFHINGA: AWARA 2

Bammbiri ili li na masiatari a 12.

NDAELA NA MAFHUNGOTHANGELI

1. Bammbiri ili li na KHETHEKANYO THARU:

KHETHEKANYO YA A:	Tholokanyondivho	(30)
KHETHEKANYO YA B:	Manweledzo/Samari	(10)
KHETHEKANYO YA C:	Zwivhumbeo na milayo ya kushumisele kwa luambo	(40)

2. Fhindulani mbudziso DZOTHE kha hedzi khethekanyo.

3. Thomani khethekanyo INWE na INWE kha siatari LISWA.

4. Hune khethekanyo INWE na INWE ya fhelela hone ni talele.

5. Nomborani phindulo dzaṅu zwi tshi anana na kunomborelwe kwa mbudziso.

6. Ni tshi fhedza u fhindula mbudziso, ni pfuke mutala ni kone u ya kha i tevhelaho.

7. Ni dzhiele nzhele zwiga zwa u vhala, mupeleto, tswayo na khethekanyo ya maipfi.

8. Ni eletshedzwa lwa tshothe uri ni shumise ndangatshifhinga iyi yo anganywaho:

KHETHEKANYO YA A:	Henefha kha minetse ya 50
KHETHEKANYO YA B:	Henefha kha minetse ya 20
KHETHEKANYO YA C:	Henefha kha minetse ya 50

9. Nwalani zwi no vhalea, nahone nga vhudele.

KHETHEKANYO YA A: THOLOKANYONDIVHO**MBUDZISO 1: PHUROSА**

Vhalani mafhungo a tevhelaho uri ni do kona u fhindula mbudziso dzo disendekaho khao.

TSHIBVELEDZWA TSHA A**ZWO NNDISELA DAKALO**

1	Rofhiwa ndi muthannga o thaphudzaho ngudo dzawe Yunivesithi ya Pretoria. O ita Bcom Accounting ye a phasa nga naledi. Izwi zwo mutakadza vhukuma nge a humbula uri muloro wawe wa u vha mulangi wa bannga u do wedza.	
2	Fulo la u toda mushumo la thoma. O rumela khumbelo dza mushumo fhethu ho fhambanaho sa dzikhamphani na kha dzibannga nga u fhambana hadzo. O vha a tshi vha o lavhelela phindulo nga matso matswuku fhedzi zwa sea zwi tshi tanama. Ho vha hu si na phindulo i no da i tshi fusha.	5
3	Rofhiwa o toda mushumo lwa minwedzi ya rathi a sa u wani. Nyimele iyi yo mu vhaisa lwe a vha na mutsiko wa muhumbulo. Zwiwe zwe a vha o lavhelela ndi u thusa hayani, u renga ndu ya u naka na goloi ya mavhaihai ya miloro yawe arali a tshi nga wana mushumo. Zwothe a zwo ngo tshimbila nga ndila ye a vha o lavhelela yone. Mme awe Vho Mukatshelwa vho lingedza u mu khuthadza uri a songo fhela mbilu mushumo u do u wana.	10
15
4	Rofhiwa ha ngo tenda u fhenywa nga nyimele iyi. O humbula zwine a nga ita u khwinisa nyimele ye a vha e khayo. O ya a humbela u thusa tshikoloni tsha tsini. Mushumo o humbela muwe na muwe a sa khethi. Nge ha vha hu na tshikhala tsha mushumi wa ngadeni we a vha a tshi khou lwala, thoho ya tshikolo Vho Mudau vho mu thola vhuimoni ha uyo muthu we a vha o fhiwa minwedzi ya rathi e hayani. Rofhiwa o shuma ngadeni a sumbedza u diimisela. Vho mu livhuwa nga R500 nga nwedzi lwa minwedzi ya rathi. Rofhiwa o tangedza muholo uyo nga mbilu tshena sa izwi nzie i sa fani na muroho.	20
5	O shuma o difunga vhukuma. Tshelede ye a i wana yo muthusa vhukuma naho yo vha i thukhu. O vha a tshi vhulunga R250 nwedzi na nwedzi. Sa muthu o funzeaho o thoma bindu la u rengisa matamatisi hayani. Musi o ya mushumoni, mme awe vho mu thusa u rengisa matamatisi ayo. Zwiikutuku zwe a vha a tshi bindula o vha a tshi vhulunga banngani. Nge a vha e na muloro wa u bvela phanda vhutshiloni, o kondelela nyimele iyi.	25
30

6	Liñwe ðuvha o vha na mashudu a phele a tãngana na ramabindu Vho Itani. Ó vha tãlutshedza nyimele yawe vha mu thusa nga masheleni a u alusa bindu ðawe. Vho Itani vho khathuwa mbilu nge vha pfa a tshi ri o tãphudza pfunzo dzawe dza yunivesithi fhedzi ha wani mushumo. Rofhiwa o takala na zwickunwe nga thuso ye a i wana kha Vho Itani.	35
7	Rofhiwa o redzhisitara bindu ðawe ða u rengisa matamatãsi. Bindu ðo thoma u aluwa, a vha na dziofisi dza u shumela khadzo. Ó renga bulasi ða u tãvha matamatãsi uri a tou ðilimela ene mune. Bindu ðawe ðo bveledza mishumo lwe a thola vhaswa vha si na vhukono. Vhareili, vharengisi, vhatu vha u kulumaga na vhañwe vhanzhi.	40
8	Bindu ðo aluwa lwe a rengisela na mashango a nnda. Dzina ðawe ðo ðivhea kule na tsini. Rofhiwa o thusa kha u tandulula thaidzo ya u shæa mishumo kha vhañwe vhaswa Ó ðo wana na pfufho ya u vha ramabindu wa ñwaha. Rofhiwa o khodiwa nga vhadzulapo nge a ðisa tshedza shangoni ðavho. Vhushai ho fhungudzea nge a thola vhaswa vhanzhi.	45
9	Vhaswa vha sa wani mishumo o vha thusa nga u vha eletshedza na u vha tutuwedza uri vha songo fhela mbilu arali vha sa wani mushumo. Zwe vha gudela zwone magudedzini arali zwi sa vha wanisi mishumo vha fanela u lingedza zwiñwe zwine zwa nga vha thusa. Vha songo dzula vha puta zwanda. Ene o vha tsumbo ya u kondelela na u sa lata fhulufhelo.	50

[Zwi bva kha vhalingi]

- 1.1 Bulani dzina ða yunivesithi ye Rofhiwa a dzhena khayoy. (1)
- 1.2 Rofhiwa o gudela khoso ifhio? (1)
- 1.3 U ya nga phara 1 muðoro we Rofhiwa a vha e nawo ndi ufhio? (2)
- 1.4 Bulani fhethu HUVHILI he Rofhiwa a rumela ndalukanyo dza u toða mushumo. (2)
- 1.5 Lifurase ðo swifhadzwaho ði ni ðisela muhumbulo ufhio no livhanya na Rofhiwa? (2)
- 1.6 Ndi nyimele ifhio i konðaho ye Rofhiwa a tãngana nayo no sedza phara 3? (2)
- 1.7 U ya nga phara 4, Rofhiwa o ita mini u lwa na nyimele ye a vha e khayoy. (2)
- 1.8 Ndi zwifhio zwi bvukululaho Rofhiwa sa muthu o funzeaho a dovha a vha na vhuðali kha phara 5? (2)

- 1.9 U vhulunga tshelede a zwi itwi nga vhane vha hola tshelede nnzhi fhedzi. Khwathisani fhungo ili nga zwe na vhala kha phara 6. (2)
- 1.10 Nangani phindulo yo teaho kha mutevhe wo nekedzwaho.
Bindu le Rofhiwa a vha e nalo ndi la u rengisa ...
- A vhurotho.
B mitshelo.
C matamatisi.
D miroho. (1)
- 1.11 Zwo tutuwedzaho Vho Itani u thusa Rofhiwa ndi zwifhio? (2)
- 1.12 Ni vhona mashango a nda o vhuelwa naa nga bindu la Rofhiwa? Tikedzani phindulo yanu. (2)
- 1.13 U sa lata fhulufhelo ndi zwa ndeme vhutshiloni. Tikedzani likumedzwa ili nga mbuno THARU. (3)

TSHIBVELEDZWA TSHA B: TSHIFANYISO

Talelani tshifanyiso uri ni do kona u fhindula mbudziso dzi no tevhela.

[Tshi bva kha: [www.black and white images](http://www.blackandwhiteimages.com)]

- 1.14 No sedza tshifanyiso itshi, ndeme ya mutambo uyu ndi ifhio? (2)
- 1.15 Tshivhalo tsha vhaṭaleli kha tshifanyiso itshi tshi ni ḁisela muhumbulo ufhio? (2)
- 1.16 Ni vhona mutambo uyu u tshi nga thusa vhaswa kha zwifhio? Tikedzani phindulo yaṅu. (2)

ṬHANGANYELO YA KHETHEKANYO YA A: 30

KHETHEKANYO YA B: MANWELEDZO/SAMARI**MBUDZISO 2**

Vhalani mafhungo a (TSHIBVELEDZWA TSHA C) afho fhasi ni kone u niwala mbuno dza SUMBE nga ha vhudifhinduleli ha vhabebi kha u alusa vhana.

NDAELA:

1. Nwalani mbuno dza SUMBE dzi kha mafhungo a pfallaho, nga ha vhudifhinduleli ha vhabebi kha u alusa vhana.
2. Tshivhalo tsha maipfi TSHI SONGO PADA 70.
3. Nomborani mafhungo anu u bva kha 1 u ya kha 7.
4. Nwalani mbuno NTHIHI kha fhungo liiwe na liiwe.
5. Shumisani maipfi ANU.
6. Sumbedzani tshivhalo tsha maipfi e na a shumisa e zwitangeni mafheloni a manweledzo/samari yanu.

TSHIBVELEDZWA TSHA C**VHUDIFHINDULELI HA VHABEBI KHA VHANA**

U alusa vhana nga ndila yo teaho zwi toda vhuṭali vuhulu. Vhana vha ano maḁvha vha toda thikhedzo na ngeletshedzo dzi bvaho kha vhabebi uri vhana vha aluwe vhe vhanavhana. Vhabebi vha na vhudifhinduleli ha u funza vhana maitele one one o teaho musi vha tshi khou aluwa.

Vhabebi vha fanela u funza vhana vhudele vha tshe vhatuku. Vhudele vhu no nga sa u kunakisa hune vha dzula hone, u diṭhogomela na u sa latekanya zwithu ngauri zwi tshikafhadza mupo. U vha na vhudele ndi zwa ndeme.

Vhana vha fanela u funzwa u ṭhonifha vhatu vhahulwane. Vhana vha fanela u funzwa u ṭhonifhana nga tshavho. Vhabebi vha fanela u funza vhana u ṭhogomela ndaka. Vha fanela u funzwa mvelele ya lushaka lwonolwo nga vhabebi. U fana na u lumelisa musi u tshi ṭangana na vhatu, u losha na u sa semana. Vhabebi kha vha gudise vhana u funana nga tshavho.

Vhana kha vha funzwe kufarelwe kwa tshelede nga vhabebi. U fha vhana tshelede yo linganelaho a zwo ngo khakhea. U vhulunga tshelede ndi zwa ndeme vhunga zwi tshi tsireledza tshelede yau. I vha na nzwalelo u fhirisa wo i vhea hayani. Musi niwana a tshi thoma u shuma ha nga tambisi tshelede ngauri u do vha o funziwa kufarele na ndeme ya tshelede. U do i shumisa nga vhurongwane na vhudifhinduleli.

Vhabebi kha vha dzhie vhudifhinduleli ha u alusa vhana nga u vha funza maitele ane a do ita uri vhana vha vhe vhadzulapo vha ṭanganedzeaho tshitshavhani nahone vha ṭhonifheaho.

[Zwi bva kha vhalangi]

THANGANYELO YA KHETHEKANYO YA B:**10**

KHETHEKANYO YA C: ZWIVHUMBEO NA MILAYO YA KUSHUMISELE KWA LUAMBO

MBUDZISO 3: KHUNGEDZELO

Talelani khungedzelo uri ni do kona u fhindula mbudziso dzi no tevhela.

TSHIBVELEDZWA TSHA D

MUTSIDULULI MAKONE!

Khonani ya vhoramitambo. I phadaladza vhutungu nga u bonya ha ito.

I DISA PHODZO!!

Mushonga u fhedzaho vhutungu ha u fhirea na misipha i vhavhaho nga u bonya ha ito.
U dodza zwitukutuku ndi u fholela henefho.
Tsvhudzo: A u liwi.
Hu na mubukuto nga dzi 17/12/2023 lwa maduvha mavhili.
Ndi inwi fhedzi a no do tahela?

[Tshi bva kha: www.black&white images]

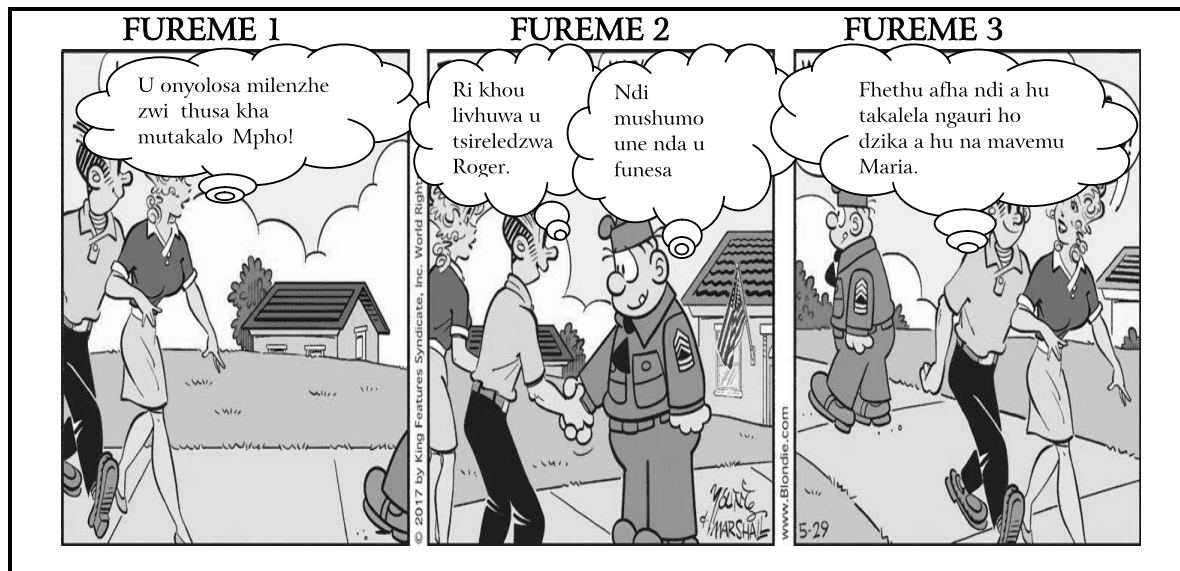
- 3.1 Khungedzelo iyi i khou kungedzela mini? (2)
- 3.2 Khungedzelo iyi yo livhiswa kha tshigwada tshifhio tsha vhatu? (2)
- 3.3 Ndeme ya khephusheni kha khungedzelo iyi ndi ifhio? (2)
- 3.4 Ndi tshini tshine tsha vha khombo kha matshilo a vhatu? Tikedzani phindulo yanu. (2)
- 3.5 Inwi ni vhona lifurase lo swifhadzwaho li la ndeme kha khungedzelo iyi naa? Tikedzani phindulo yanu. (2)

[10]

MBUDZISO 4: KHATHUNI

Talelani khathuni uri ni do kona u fhindula mbudziso dzi no tevhela.

TSHIBVELEDZWA TSHA E

[Tshi bva kha www.black&white images]

- 4.1 Bulani mbeu ya vhatu vha re kha khathuni iyi? (2)
- 4.2 Ndi zwifhio ZWIRARU zwi sumbedzaho uri vhatu vha re kha khathuni a vhaho gomu nduni? (3)
- 4.3 Sumbedzani zwi no khwaḥisedza tsireledzo ya afho fhethu? (2)
- 4.4 Nangani phindulo yo teaho kha mutevhe wo nekedzwaho.

U onyolosa milenzhe u ya nga khathuni zwi amba u ...

- A tshimbila.
B dzumbetshedza.
C gidima.
D tudza. (1)
- 4.5 U ya nga FUREME 3 ndi nyito ifhio yo no sumbedza uri Maria o thuba mutakalo? Tikedzani phindulo yanu. (2)

[10]

MBUDZISO 5

- 5.1 Vhalani mafhungo a tevhelaho uri ni do kona u fhindula mbudziso dzo disendekaho khao.

TSHIBVELEDZWA TSHA F: PHUROSА

1	Ndi nga masiari fhalā sekondari ya Gogogo, mudededzi Vho Masindi vho fara bugu ya Tshivenda ya u vhala, vha khou ralo u gudisa vhagudiswa vha gireidi ya 10. Minwaha ndi mitanu vha tshi khou gudisa gireidi ya 10. Hezwo zwi amba uri na tshenzhemo yo lala henefho.	5
2	Zwezwi kilasi yo tou noo! Mudededzi Vho Masindi vha tou pfa nga mahono a tshi khwathisedza uri khuvha Tshifhiwa o edela ngomu kilasini vhone vha tshi khou funza. Zwo mbo di vha sinyusa. Zwa vhukuma vha hwenya vho livha murahu hune Tshifhiwa a khou saha mabulanga e hone.	10
3	Vho swika vha mu vusa nga u mu dzinginyisa. Tshifhiwa a ri phapha, a nga a sa gidimela nnda nga mulandu wa u dāda. Ni tou vha thuniwa? Ndi Vho Masindi vha songo sinyuwa zwone.	
4	Tsho nanisaho u sinyuwa ha Vho Masindi ndi uri a si maitele maswa haya a u edela kilasini nga mutshudeni hoyu. Vho mbo di mu rumela kha thohoyatshikolo uri vha mu vhofoholole a ye hayani uri a vhuye na mubebi nga duvha li tevhelaho. Thohoyatshikolo a vho ngo mulengelela. Vho mbo di mu fha luñwalo lwa u vhidza mubebi wawe. Khae tsha vha tsho bva. Tshifhiwa ene o vha a tshi khou tetemela sa lutanga lu madini.	20

[Zwi bva kha vhalingi]

- 5.1.1 Topolani lifhambanyi la ipfi 'madekwana' kha phara ya u thoma. (1)
- 5.1.2 Bulani madzina a zwiga zwa u vhala o shumiswaho kha phara 1. (2)
- 5.1.3 Topolani litanganyi kha phara ya 2 ni dovhe ni vhumbe fhungo ngalo. (2)
- 5.1.4 Kha phara 3 hu na libulafhethu, li topoleni ni dovhe ni li shumise fhungoni li pfalaho le na tou disikela. (2)
- 5.1.5 Topolani liitela kha phara 4 ni dovhe ni vhumbe fhungo li pfalaho ngalo. (2)

5.1.6 Vhumbani phoḷisemi nga ipfi: Fara. (2)

5.1.7 Nangani phindulo yo teaho.

Liiti 'dada' kha phara 4 li amba u ...

A wa.

B lila.

C hanganea.

D takala. (1)

5.1.8 Nani dzina na thalutshedzo ya figara ya muambo yo swifhadzwaho. (2)

5.2 Talelani tshifanyiso, ni vhale na mafhungo o disendekaho khatsho, ni kone u fhindula mbudziso dzi no tevhela.

TSHIBVELEDZWA TSHA G: TSHIFANYISO

Vhathu vha fanela u tsha maṭoni musi vha tshi shumisa mutshini wa ATM. Vha tea u shumisa ATM i re khagala nahone i no shumiswa nga vhathu vhanzhi. Muthu ha ngo tea u ṭoda thuso kha muṅwe na muṅwe vhunga mavemu o diṅea maanda. Kha vha ṭode thuso kha vhashumi vho randelwaho mushumo uyō. Vhathu vhahulwane ndi vhone vhane vha lila thuso kha u shumisa ATM ngauri a vha na ndivho ya thekinolodzhi.

[Tshi bva kha: [www.black and white images](http://www.blackandwhiteimages.com)]

- 5.2.1 Kha mutaladzi wa u thoma, topolani thangeladzina ni vhumbe fhungo li pfalaho ngayo. (2)
- 5.2.2 Topolani litaluli kha mafhungo a re afho ntha ni vhumbe fhungo ngalo. (2)
- 5.2.3 Kha mafhungo a re afho ntha hu na likateli, li topoleni ni dovhe ni nee thalutshedzo yalo. (2)

THANGANYELO YA KHETHEKANYO YA C: 40
MARAGAGUTE: 80